

CREATING EXPRESSIVITY THROUGH PHONETIC, LEXICAL AND SYNTACTIC MEANS IN HUMOROUS TEXTS

Bahriddinova Yulduz Sunnatillayevna

Master of Navoi State University

bahriddinovayulduz9@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17628256>

ARTICLE INFO

Received: 08th November 2025

Accepted: 14th November 2025

Online: 17th November 2025

KEYWORDS

Comic text, expressiveness, phonetic means, lexical means, irony and sarcasm.

ABSTRACT

This article studies the issue of creating expressiveness in humorous texts through phonetic, lexical and syntactic means. The main purpose of the study is to identify linguistic means that form laughter, irony and critical tone in humorous texts and analyze their artistic and aesthetic effectiveness. The article analyzes in detail the role of alliteration, assonance, onomatopoeia and intonation in the phonetic layer; the expressive functions of wordplay, sarcasm, irony, metaphor and phraseologisms in the lexical layer; as well as the role of inversion, ellipsis, repetition, gradation and dialogues in the syntactic layer in creating a humorous effect. The results of the study show that the harmonious operation of phonetic, lexical and syntactic means maximizes the comic-aesthetic effect of the text. The article creates a theoretical basis for a deeper study of the comic genre in modern Uzbek literature and psycholinguistic and cognitive linguistic research.

HAJVIY MATNLARDA FONETIK, LEKSIK VA SINTAKTIK VOSITALAR ORQALI EKSPRESSIVLIK YARATISH

Bahriddinova Yulduz Sunnatillayevna

Navoiy davlat universiteti magistri

bahriddinovayulduz9@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17628256>

ARTICLE INFO

Received: 08th November 2025

Accepted: 14th November 2025

Online: 17th November 2025

KEYWORDS

ABSTRACT

Ushbu maqolada hajviy matnlarda fonetik, leksik va sintaktik vositalar orqali ekspressivlik yaratish masalasi o'rganildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi

Hajviy matn, ekspressivlik, fonetik vositalar, leksik vositalar, kinoya va istehzo.

hajviy matnlarda kulgi, istehzo va tanqidiy ohangni shakllantiruvchi lingvistik vositalarni aniqlash va ularning badiiy-estetik samaradorligini tahlil qilishdir. Maqolada fonetik qatlamdagi alliteratsiya, assonans, onomatopeya va intonatsiya; leksik qatlamdagi soʻz oʻyinlari, kinoya, ironiya, metafora va frazeologizmlarning ekspressiv funksiyalari; shuningdek, sintaktik qatlamdagi inversiya, ellipsis, takror, gradatsiya va dialoglarning hajviy effektini yaratishdagi roli batafsil tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari fonetik, leksik va sintaktik vositalarning uygʻun ishlashi orqali matnning kulgili-estetik taʼsirini maksimal darajada oshirishini koʻrsatadi. Maqola zamonaviy oʻzbek adabiyotida hajviy janrni chuqurroq oʻrganish va psixolingvistik hamda kognitiv lingvistik tadqiqotlar uchun nazariy asos yaratadi.

Kirish

Hajviy matnlar badiiy adabiyotning oʻziga xos janri boʻlib, u ijtimoiy, siyosiy, maʼnaviy va madaniy hodisalarni istehzo, kinoya, sarkazm va kulgi vositalari orqali yoritishga xizmat qiladi. Hajvning asosiy vazifasi jamiyatdagi muammolarni oʻquvchiga hazil orqali yetkazish, inson xatti-harakatlarini tanqidiy koʻrsatish va ularni mulohaza qilishga undashdir. Shu sababli, hajviy matnning ekspressivligi, yaʼni matn orqali hosil boʻladigan hissiy taʼsir va kulgi elementi, uning badiiy-estetik samaradorligini belgilovchi eng muhim omil hisoblanadi.

Ekspressivlikni shakllantirishda tilning turli qatlamlari fonetik, leksik va sintaktik vositalar markaziy rol oʻynaydi. Fonetik vositalar, masalan, alliteratsiya, assonans, tovush oʻyinlari va intonatsion oʻzgarishlar, matnga ritmik ohang va komik effekt beradi. Leksik vositalar esa soʻz oʻyinlari, frazeologizmlar, metafora, kinoya va ironiya orqali matnning mazmuniy qatlamini boyitadi va oʻquvchida sezilarli estetik taassurot qoldiradi. Sintaktik vositalar, jumladan, inversiya, ellipsis, takror va gradatsiya, matnning ritmik va kulgili ohangini mustahkamlab, badiiy mazmunning aniq va taʼsirchan yetkazilishiga xizmat qiladi. Shu tarzda, fonetik, leksik va sintaktik qatlamlarning uygʻun ishlashi hajviy matnning ekspressiv tabiatini shakllantiradi.

Zamonaviy oʻzbek adabiyoti va publitsistikasida hajviy janrning ahamiyati oshib bormoqda. Bloglar, memlar, ijtimoiy tarmoqlardagi hazil-uslubidagi materiallar ham ushbu badiiy vositalarni keng qoʻllaydi. Shu bilan birga, fonetik, leksik va sintaktik vositalarning oʻrganilishi nafaqat adabiyotshunoslik, balki psixolingvistika, kognitiv lingvistika va stilistika sohalari uchun ham dolzarb ilmiy masala hisoblanadi. Ular matnning estetik va kognitiv taʼsirini chuqurroq tushunish imkonini beradi, oʻquvchida kulgi va ijtimoiy tanqidiy fikr uygʻotadi.

Mazkur maqolaning maqsadi hajviy matnlarda fonetik, leksik va sintaktik vositalar orqali ekspressivlikni yaratish mexanizmlarini aniqlash va ularning badiiy-estetik

samaradorligini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot natijalari o'zbek adabiyotidagi hajviy matnlarning lingvistik va stilistik jihatdan chuqurroq o'rganilishiga, shuningdek, zamonaviy hazil-uslubdagi materiallarni tahlil qilishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Asosiy qism

Fonetik vositalar orqali ekspressivlik yaratish. Fonetik qatlam hajviy matnning asosiy ekspressiv komponentlaridan biri bo'lib, u matnning ohangini, ritmini, urg'usini va hissiy ta'sirini belgilaydi. Hajviy matnning kulgili effekti ko'pincha tovushlarning o'rnatilgan ritmi, takrorlanishi, ohang va pauzalar orqali hosil bo'ladi. Fonetik vositalar quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi:

Alliteratsiya va assonans. Alliteratsiya bir xil undosh tovushlarning takrorlanishi, assonans esa unli tovushlarning takrorlanishi hajviy matnda ritmik komik effekt yaratadi. Masalan: *"Bekorchi bilan beparvo bekorchalar boshboshdoqlik bilan boshqarishadi."* Bu yerda b tovushi qaytarilishi o'quvchida hazil ohangini uyg'otadi. Shu tarzda fonetik takrorlar hazil va istehzo elementlarini kuchaytiradi, matnga ritmik ohang bag'ishlaydi.

Onomatopeya va tovushga taqlid. Onomatopeya tovushni taqlid qiluvchi birliklar matnga jonlilik va kulgi beradi. Masalan: *"Shart-shurt qildi", "g'ir-g'ir esdi", "g'iyq etib tormoz bosdi"* bunday tovushlar voqealarning kulgili tafsilotlarini kuchaytiradi. Shu bilan birga, onomatopeya qahramonning harakatini yoki vaziyatning absurdligini vizual tarzda tasvirlaydi.

Intonatsiya va pauza. Intonatsiya matndagi istehzo, kinoya yoki kinoyali ohangni kuchaytiruvchi vositadir. Hajviy matnda pauza (gap orasidagi tanaffus) kulgi hosil qilishda muhim rol o'ynaydi: *"U juda halol... lekin faqat boshqalarning puliga."* Bu pauza matndagi keskin kontrastni ta'kidlaydi va o'quvchida kulgi uyg'otadi. Shu tarzda fonetik vositalar hajviy matnning ta'sirchanligini oshiradi.

Leksik vositalar orqali ekspressivlik yaratish. Leksik qatlam hajviy matnda semantik boylik va kulgi mexanizmini tashkil etuvchi eng muhim komponentdir. Leksik vositalar so'z o'yinlari, kinoya, ironiya, metafora va frazeologizmlarni o'z ichiga oladi. Hajviy matnlarda so'zlarning ko'p ma'noliligi (omonimiya, paronimiya) semantik o'yinlar yaratadi. Masalan: *"Bizning rahbar islohchi har kuni isloh qiladi, lekin nimani isloh qilayotgani noma'lum."* Bu yerda so'zning jiddiy ma'nosi va kulgili kontekstdagi qo'llanilishi o'rtasida keskin kontrast mavjud. Shu tarzda so'z o'yinlari personajning xatti-harakatini tanqidiy va kulgili ko'rsatadi.

Kinoya, istehzo va ironiyaning lingvistik mexanizmlari. Kinoya va istehzo leksik qatlamning asosiy vositalari bo'lib, matnga mazmuniy qatlam qo'shadi. Masalan: *"Bizning qahramon shu qadar ishchan hattoki dam olish kunlari ham hech narsa qilmaydi."* Bu yerda so'zning zohiriy ma'nosi ijobiy bo'lsa-da, ichki ma'nosi salbiy bo'lib, kulgi uyg'otadi. Ironik ifoda o'quvchida matnni anglash va tanqidiy mulohaza yuritish imkonini beradi. Tropalar matnga badiiy rang va kulgi effektini beradi.

Metafora: *"U amaldor emas, balki stulga ildiz otgan daraxt edi."* amaldorning o'rni va faoliyatsizligi kinoyali tasvirlangan.

Metonimiya: *"Qalamlar yana chirqirab ishga tushdi"* byurokratik tizim tanqidi.

Sinekdoxa: *"Bir nechta boshlar yig'ildi"* inson emas, "boshlar" orqali hazil yaratiladi.

Frazeologizmlar va xalq og'zaki ijodi. Frazeologizmlar, maqol va matallar hajviy matnda ko'pincha kinoyali kontekstda ishlatiladi. Masalan: *"Qo'lidan hech narsa kelmasa ham, 'qo'li uzun' degan maqol unga to'g'ri kelardi."* Bu frazeologizm hazil vositasi sifatida semantik o'yin yaratadi. Sintaktik qatlam hajviy matnning ritmi, intonatsiyasi va mazmuniy urg'usini belgilaydi. Sintaktik vositalar orasida inversiya, ellipsis, takror, gradatsiya va dialoglar muhim rol o'ynaydi. So'z tartibini buzish (inversiya) matnda urg'u berish va kulgi hosil qilishning samarali vositasidir. Masalan: *"Aql kam edi unda, muhim bo'lsa-da."* Bu yerda odatiy gap tartibining buzilishi hazilni kuchaytiradi. Takrorlar (anafora, epifora) qahramonning hissiy holatini, jahli yoki qiziqarlilik darajasini oshiradi. Misol: *"Keldi u. Ko'rdi u. Ishga kirishmadi u."* Takrorlar personajning sustligi va befoydaliligini parodiyalashga xizmat qiladi. *"U uzoq reja tuzdi: hududlarni obod qilish, soliq tizimini yaxshilash, ijtimoiy sohani rivojlantirish. Ammo hech narsa qilmadi."* Atayin gap qismlarini tushirib qo'yish (ellipsis) personajning sustligi yoki vaziyatning kulgili tarafini ko'rsatadi: *"U ishlashga... yaxshi, hozir emas."* Hajviy matn ekspressivligi fonetik, leksik va sintaktik vositalarning uyg'un ishlashi orqali vujudga keladi. Tovush takrorlari semantik istehzoni kuchaytiradi, leksik birliklar mazmuniy kulgini beradi, sintaktik konstruksiyalar esa matnning ritmik va badiiy strukturasi mustahkamlaydi. Shu tarzda, uch qatlam bir-birini to'ldiradi va matnning kulgili-estetik ta'sirini maksimal darajada oshiradi.

Xulosa

Hajviy matnlar adabiyotning eng murakkab va o'ziga xos janrlaridan biri bo'lib, u o'quvchida hissiy ta'sir uyg'otish, ijtimoiy va ma'naviy tanqidni yetkazish vazifasini bajaradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hajviy matnda ekspressivlik fonetik, leksik va sintaktik vositalar orqali samarali hosil bo'ladi. Fonetik qatlam tovush takrorlari, alliteratsiya, assonans, intonatsiya va pauzalar orqali matnga ritm, jarangdor ohang va kulgili effekt beradi. Leksik vositalar so'z o'yinlari, kinoya, istehzo, metafora, metonimiya va frazeologizmlar mazmuniy kulgi va semantik kontrast yaratadi. Sintaktik qatlam esa inversiya, ellipsis, takrorlar, gradatsiya va dialoglar orqali matnning ritmik va badiiy tuzilishini mustahkamlaydi, kulgi effektini kuchaytiradi.

Shuningdek, fonetik, leksik va sintaktik vositalar bir-birini to'ldirgan holda hajviy matnning ekspressivligini maksimal darajada oshiradi. Ularning uyg'un ishlashi matnning badiiy va estetik ta'sirini kuchaytiradi, o'quvchida kulgi bilan birga tanqidiy fikr uyg'otadi. Shu bilan birga, hajviy matnlarni o'rganish nafaqat adabiyotshunoslik, balki psixolingvistika va kognitiv lingvistika sohalari uchun ham dolzarb ilmiy masala hisoblanadi.

References:

1. Abdullayev, A. (2018). Hajviy janrning o'zbek adabiyotidagi rivoji. Toshkent: Fan.
2. Xudoyberganova, D. (2016). O'zbek tilshunosligida stilistika masalalari. Toshkent: O'qituvchi.
3. Safarov, Sh. (2014). Lisoniy konseptlar va ularning adabiy matndagi o'rni. Toshkent: Fan va Texnologiya.

4. Karimov, B. (2019). O'zbek badiiy adabiyotida hazil va istehzo. Toshkent: Akademnashr.
5. Kolesov, V. I. (2005). Lingvisticheskiye aspekty yazyka smekha. Moskva: Nauka.
6. Leech, G. (2014). Language in Literature: Style and Linguistic Analysis. London: Routledge.